

2023⁶
(573)

УКРАЇНСЬКИЙ ІСТОРИЧНИЙ ЖУРНАЛ

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ
ВИХОДИТЬ 6 РАЗІВ НА РІК
ЗАСНОВАНИЙ У 1957 р.
КИЇВ

UKRAINIAN
HISTORICAL
JOURNAL

ЗМІСТ

Російсько-українська війна: сучасні та історичні контексти, компаративні ретроспекції

Герасимчук Т. Гуманітарний вимір солідарності Європейського Союзу з Україною в повномасштабній російсько-українській війні 5

Повсякдення російсько-української війни: усна історія

«Невже ви не батьки?! Невже ви не сини?! Чи в вас дітей немає?!»: Повсякдення і трагізм окупації с. Золотинка на Чернігівщині (інтерв'ю записала та підготувала до друку *А. Панкова*) 29

Історичні студії

До 150-річчя Наукового товариства імені Шевченка

Голік Р., Соляр І. Літературне товариство імені Шевченка (1873—1892 рр.) в національній пам'яті українців 43

CONTENTS

Russo-Ukrainian War: Modern and Historical Contexts, Comparative Retrospectives

Herasymchuk T. Humanitarian Dimension of the Solidarity of the European Union with Ukraine in the Full-Scale Russo-Ukrainian War 5

Everyday Life of the Russo-Ukrainian War: An Oral History

“Aren't You Parents?! Are You Not Sons?! Don't You Have Children?!”: Everyday Life and the Tragedy of the Zolotyinka Village Occupation, Chernihiv Region (record and publication by *A. Pankova*) 29

Historical Articles

To the 150th Anniversary of Shevchenko Scientific Society

Holyk R., Soliar I. The Shevchenko Literary Society (1873—1892) in the National Memory of Ukrainians 43

Литвин М. Суспільно-політичний чинник діяльності Наукового товариства імені Шевченка (кінець XIX — перша третина XX ст.) 58

Булик Н., Войтович М. Археологія НТШ, написана світлом: львівська колекція фотонегативів міжвоєнного часу 78

Ясь О. Інституціональні ювілеї у світлі історії Наукового товариства імені Шевченка 93

До 150-річчя від дня народження

Сова А., Романюк М. Іван Боберський — визначний український суспільно-культурний і військово-політичний діяч 116

Труба Р., Полянський О. Під чотирма окупаціями: громадсько-педагогічна та науково-публіцистична діяльність О. Терлецького 133

* * *

Клименко Н., Беззуб Ю. Політичні практики Б. Грінченка на зламі XIX—XX ст. у світлі еґо-документів (до 160-річчя від дня народження) 152

Скальський В., Разиграєв О. Волинь у період Української революції 1917—1921 рр.: суспільно-політичний розвиток і воєнна ситуація 173

Боровець І. «Словацьке питання» у зовнішньополітичній рецепції західних демократій (березень — вересень 1939 р.) 192

Боднар Г. «Вивезені німцями невідомо куди»: Голокост у текстах влади середини 1940-х рр. (на прикладі Львова) 214

Слободянюк М. Українські й російські наративи історії ОУН та УПА 235

Мустафазадє П. Азербайджан — Україна: парадигми двосторонніх відносин (1992—2022 рр.) 253

Lytvyn M. Socio-Political Aspect of Activity of the Shevchenko Scientific Society (Late of the Nineteenth — First Third of the Twentieth Centuries) ... 58

Bulyk N., Voitovych M. Archaeology of the Shevchenko Scientific Society Written by Light: the Lviv Collection of Photo Negatives of the Interwar Period ... 78

Yas O. Institutional Anniversaries in the Light of the History of the Shevchenko Scientific Society 93

To the 150th Anniversary of the Birth

Sova A., Romaniuk M. I. Boberskyi — a Prominent Ukrainian Socio-Cultural and Military-Political Figure 116

Truba R., Polianskyi O. Living under Four Occupations: O. Terletskyi's Civic, Pedagogical, Scientific and Journalistic Activity 133

* * *

Klymenko N., Bezzub Yu. Political Practices of B. Hrinchenko at the Turn of the Nineteenth and Twentieth Centuries in the Light of Ego-Documents (To the 160th Anniversary of the Birth) 152

Skalskyi V., Razyhrayev O. Volyn during the Ukrainian Revolution of 1917—1921: Socio-Political Development and Military Situation 173

Borovets I. “Slovak Question” in the Foreign Policy Perception of the Western Democracies (March — September 1939) 192

Bodnar H. “Taken by Germans to an Unknown Destination”: Holocaust in the Texts of Authorities in the Mid-1940s (On the Example of the City of Lviv) 214

Slobodianiuk M. Ukrainian and Russian Narratives of the History of OUN and UIA 235

Mustafazade P. Azerbaijan — Ukraine: Paradigms of Bilateral Relations (1992—2022) 253

Грубінко А., Буглай Н. Парадигми європейської безпеки у зовнішній політиці Франції, Німеччини та Великої Британії (2014—2022 рр.) 268

Методологія. Історіографія. Джерелознавство

Тельвак В. Студентська аудиторія М. Грушевського у Львівському університеті: кількісна динаміка, етнічний склад, дидактичні преференції ... 288

Верменич Я. Людина пограниччя у просторі гібридних ідентичностей: екзистенційний вимір 305

Miscellanea

Горбач Т. Нові відомості про грамоту князя Андрія Юрійовича до торунських городян із 1320 р. 323

Рецензії й огляди

Прищепя О. Нова синтеза українського «довгого ХІХ століття» в доробку вітчизняної історіографії [Рец. на книги: «Україна в ХІХ столітті: людиність та імперії» та «Україна в ХІХ столітті: доба модернізації» / В. Шандра, О. Аркуша; НАН України, Ін-т історії України. Київ: Академперіодика, 2022. 436 с.; 706 с. (Україна. Нариси історії)] 332

Мельничук О., Романюк І. Ліки від ностальгії за брежнєвською «стабільністю» [Рец. на кн.: Українське суспільство в 1960—1980-х рр.: Історичні нариси. Колективна монографія. Відп. ред. Віктор Даниленко. Київ: Інститут історії України НАН України, 2022. 959 с.] 342

**Алфавітний покажчик матеріалів,
надрукованих у журналі у 2023 р. ... 350**

Hrubinko A., Bublai N. Paradigms of European Security in the Foreign Policy of France, Germany, and Great Britain (2014—2022) 268

Методологія. Історіографія. Джерелознавство

Telvak V. Student Audience of M. Hrushevskyi at Lviv University: Quantitative Dynamics, Ethnic Composition, Didactic Preferences 288

Vermenysh Ya. Borderland Man in the Space of Hybrid Identities: Existential Dimension 305

Miscellanea

Horbach T. New Information about the Charter of Prince Andrii Yuriiovich for the Townspeople of Toruń from 1320 ... 323

Рецензії й огляди

Pryshchepa O. A New Synthesis of the Ukrainian “Long Nineteenth Century” in the Completion of Domestic Historiography [Books Review: “Ukraine in the 19th Century: Population and Empires” and “Ukraine in the 19th Century: Age of Modernization” / V. Shandra, O. Arkusha; the NAS of Ukraine, Institute of History of Ukraine. Kyiv: Akadempriodyka, 2022. 436 p.; 706 p. (Ukraine. History Essays)] 332

Melnychuk O., Romaniuk I. Remedy for Nostalgia for Brezhnev’s “Stability” [Book review: Ukrainian Society in the 1960—1980s: Historical Essays. Collective monograph. Ed. in chief Viktor Danylenko. Kyiv: Institute of History of Ukraine of the NAS of Ukraine, 2022. 959 p.] 342

**Alphabetic Index of Materials
Published in the Journal in 2023 .... 350**

Рекомендовано до друку Вченою радою Інституту історії України НАН України
(протокол № 7 від 26.10.2023)

«Український історичний журнал» включено до Переліку наукових фахових видань
України, категорія «А» (наказ МОН України від 17.03.2020 р. № 409)

«Український історичний журнал» індексується в міжнародних
наукометричних базах даних: EBSCO, ESCI (Web of Science Core Collection),
Google Scholar, Index Copernicus, Slavic Humanities Index

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
КВ № 23233-13073ПР від 22.03.2018 р.

Адреса редакції:

вул. М. Грушевського, 4, офіс 501, Київ, Україна, 01001
Тел: +380 (44) 278-52-34, факс: +380 (44) 279-63-62
E-mail: uhj2023@history.org.ua

Редактори *В'ячеслав Григор'єв, Юлія Головка, Олексій Нікітченко*

Технічне редагування *Тетяни Шендерович*

Комп'ютерна верстка *Катерини Васильковської*

Підп. до друку 19.12.2023. Формат 70 × 100/16. Гарн. Garamond Premier Pro.
Ум. друк. арк. 28,93. Обл.-вид. арк. 28,20. Тираж 140 прим. Зам. № 7148.

Видавець і виготовлювач Видавничий дім «Академперіодика» НАН України
01024, Київ, вул. Терещенківська, 4

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру суб'єктів
видавничої справи серії ДК № 544 від 27.07.2001 р.

До 150-річчя Наукового товариства імені Шевченка

<https://doi.org/10.15407/uhj2023.06.093>
УДК 93:061.22(477)НТШ «1873/2023»

Олексій ЯСЬ

доктор історичних наук,
член-кореспондент НАН України,
провідний науковий співробітник,
відділ української історіографії,
Інститут історії України НАН України (Київ, Україна)
alexuas@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0002-5816-2876>

ІНСТИТУЦІОНАЛЬНІ ЮВІЛЕЇ У СВІТЛІ ІСТОРІЇ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНІ ШЕВЧЕНКА

Мета — висвітлити і проаналізувати ювілейні традиції Наукового товариства імені Шевченка в розрізі його інституціональної історії. **Методологія дослідження** базується на порівняльних і типологічних стратегіях, ужитих для представлення ювілейних практик та заходів, а також суспільно-політичних і культурних ситуацій, в яких розгорталася відзначення певних роковин інституції. **Наукова новизна**. Розкрито формування світської традиції ювілеїв та її значення в ювілейних змаганнях наприкінці ХІХ — на початку ХХ ст. в імперському культурному просторі. Показано, як відбувалося становлення ювілейних традицій, практик і заходів на перехресті багатоманітних політичних, громадських, культурних, наукових та інших контекстів, обставин, подій відмінних історичних епох і періодів. Розглянуто відзначення ювілеїв НТШ 1898, 1923, 1948/1949, 1973, 1998 рр., а також неформальні рефлексії до 20-річного періоду змагань товариства за здобуття статусу української академії наук. Висвітлено заміну відзначення 25-ліття НТШ на загальнонаціональне святкування 100-річчя українського Відродження 1898 р. Схарактеризовано відзначення 50-річного ювілею інституції, котре відбувалося у кризових післявоєнних

Цитування: Ясь О. Інституціональні ювілеї у світлі історії Наукового товариства імені Шевченка. *Український історичний журнал*. 2023. № 6 (573). С. 93—115. <https://doi.org/10.15407/uhj2023.06.093>

© Видавець ВД «Академперіодика» НАН України, 2023. Стаття опублікована на умовах відкритого доступу за ліцензією CC BY-NC-ND license (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

ISSN 0130-5247. Український історичний журнал. 2023. № 6 (573)

умовах на тлі тиску польської влади. Показано відзначення 75-річного ювілею в умовах відновлення НТШ в еміграції. Висвітлено 100-річний ювілей товариства в діаспорі, який став символом вікового опору української академічної спільноти російському імперському та радянському режимам. **Висновки.** Обстоюється думка, що інституціональні ювілеї відіграли поважну роль в історії української науки та культури кінця XIX—XX ст. Підкреслюється, що ювілеї Наукового товариства імені Шевченка відзначалися в межах широких суспільних і культурних кампаній. Показується, що ці заходи мобілізували українство й водночас актуалізували його провідні політичні запити, культурні та наукові завдання. Наголошується, що ювілейні практики, видання до роковин НТШ стали важливими науковими й культурними каналами для трансляції та поширення національної академічної традиції, особливо в діаспорному й пострадянському середовищах. 150-річчя товариства як найдавнішого академічного осередку опору імперським і неоімперським потугам Москви нині відзначається в найдраматичніший час новітньої історії України.

***Ключові слова:** Наукове товариство імені Шевченка, інституціональна історія, інституціональні ювілеї, ювілейні традиції, академічна спільнота, українська наука.*

Зазвичай походження ювілейної традиції пов'язують із римською церквою. Передусім ідеться про формалізацію римського звичаю 1300 р. папою Боніфатієм VIII, який проголосив Святий рік із повного відпущення гріхів, боргів і загального прощення, котрий передбачалося відзначати кожного сторіччя. Це причинилося до масового паломництва пілігримів до Рима. 1343 р. Климент VI скоротив термін відзначення Святого року до півстолітнього проміжку.

Пізніше ця традиція мігрувала з духовної сфери, секуляризувалася і трансформувалася у світському житті з його розмаїтими культурно-громадськими запитамі. Тож ювілейні відрізки громадської, культурної, політичної та інших площин буття скорочувалися як до 25, 10, навіть 5 років, так і, навпаки, розширювалися до масштабу кількох століть.

На зорі більшовицького режиму його тодішні адепти неодноразово проголошували намір порвати зі старими традиціями, зокрема ювілеями. Приміром, очільник російських істориків-марксистів М. Покровський ще 1923 р. обстоював думку про «буржуазну гру в ювілеї», котрої більшовикам, мовляв, доречно уникати [1, С. 22].

Однак цього не сталося. Натомість пишним цвітом розквітла радянська ювілейна обрядовість із масовою помпезністю, суцільними ідеологічними смислами, а інколи й дивовижною абсурдністю. Не випадково С. Єфремов, коментуючи тодішні видавничі затримки, саркастично порівнював їх з ювілейними святкуваннями: «Рівно — 5 років, саме законний термін для совітських ювілеїв» [2, С. 167].

Певна річ, на зламі XIX — початку XX ст. ювілеї продукували відмінні асоціації, думки та рефлексії. Навіть більше, вони генерували розмаїті суспільні переживання, колективні інтенції й культурно-громадські очікування, позаяк сприймалися у світлі різних перспектив, візій і масштабів. Саме на перехресті різноманітних політичних, культурних, громадських запитів, контекстів та метаморфоз формувалася й постала традиція Наукового товариства імені Шевченка, котре нині відзначає 150-ліття своєї історії.

Ювілейні змагання кінця XIX ст. влучно спостеріг і прокоментував І. Франко в дописі про відзначення в імперії Габсбургів роковин Віденської битви 1683 р. (тут і далі курсив наш — О.Я.): «Виходить так, що кожний що іншого святкує в тім 200-літнім ювілеї побіди під Віднем. *І так церков святкує побіду християнства над магометанізмом; німецькі газети — побіду западної культури над восточним (отже, і польським) варварством; поляки святкують славу і величіє польського імені і заслуги Польщі про Австрійську державу; Відень святкує славу осаджених турками у Відні, а держава... визволення der Reichs- und Residenzstadt Wien (столичного і резиденційного міста Відень (нім.) — ред.) від грізного ворога і спасіння держави Габсбургів від упадку» [3, С. 338].*

Отож ювілейні роковини як громадські практики й культурні кампанії на зорі існування НТШ розгорталися у змаганнях відмінних традицій, культурних віянь, політичних зацікавлень і національних проєктів. Не випадково М. Грушевський навіть уважав можливим і доцільним «*відсвяткувати двохсотліття заборони українського слова, української книжності, українського друку, — з часу відомого петровського указу 1720 р.*» [4, С. 142]. На його думку, «*цей двохсотлітній ювілей буде також пам'ятником торжества української стихії над усіма перепонами, створеними на шляху її розвитку*» [4, С. 142].

Зрештою тодішні ювілеї розглядалися як способи мобілізації громадськості, меморіальні заходи й заразом інформаційні приводи для ініціювання суспільно-політичних кампаній, ствердження моралізаторських ідеалів і взірців-прикладів для наслідування, своєрідні канали для транслявання образів та уявлень міжпоколінневої традиції й ін. «Се офіційальні урочистости патріотичної суспільности, що вміє шанувати своїх великих і твердо пам'ятає календарні дати», — підкреслював Д. Донцов [5, С. 28].

Та ювілеї сприймалися і як претензії й рефлексії щодо суспільної легітимації [6, С. 46—47]. Водночас «круглі» роковини розглядалися як спосіб своєрідної апеляції до минушини, передусім для поширення певних практик, заходів, ідей. Славетні, вікопомні, героїчні, легендарні події минулих часів мали актуалізувати громадські ідеали, світоглядні орієнтири, морально-етичні настанови тощо.

На рубежі XIX—XX ст. ювілеї були важливими чинниками, позаяк дозволяли висувати злободенні гасла суспільно-політичного та національно-культурного життя. У широкому сенсі вони відображали соціо- й етнокультурні реалії тодішнього світу, в якому панували домінуючі нації та їхні держави-імперії. Тож ювілейні заходи набували особливої ваги у світлі соціокультурних метаморфоз зламу століть, які вивели на суспільно-політичну авансцену масову людину з відповідними атрибутами історичного буття — масовими потребами, інтересами, рухами, ідеологіями, партіями тощо.

Поставали навіть питання про першорядну роль того чи іншого ювілею, особливо коли йшлося про пригноблені нації. Тим паче, що в умовах імперських культурних просторів ювілейні роковини були важливими формами культурного, громадського та суспільно-політичного буття.

«Ювілейні свята переходили під неустанним окликом: “організуватись!”, під неустанним покликом до роботи, до боротьби з втіленими і безплотними ворогами нашого національного розвою. Сказавши фігурно, *се було як би богослужіння серед озброєних вояків, де при кождім побожнім руху зібраних гриміла на них зброя*», — наголошував М. Грушевський [7, С. 140]. Ця заувага доволі добре представляє культурну атмосферу та культурно-громадські почування кінця ХІХ — початку ХХ ст.

Ювілеї Наукового товариства імені Шевченка майже завжди відзначалися в переломні й навіть знакові моменти історичного буття України. Вони дивовижним чином відображали виклики, кинуті українству в різні історичні періоди та епохи. Саме НТШ стало першою національною науковою спільнотою, котра свідомо й послідовно торувала шлях до творення української академії як неодмінної складової культурного життя українства. За висловом В. Дорошенка, «властиво українська наука дагується від його (товариства — *О.Я.*) заснування, взглядно перетворення його на наукове. Перед ним були лише завидки (проблиски — *О.Я.*) української науки» [8, С. 2]. Навіть більше, учень М. Грушевського й польського історика О. Бальцера історик права М. Чубатий стверджував, що «всі великі імена української нації кінця 19-го та перших десятків 20-го століття зв’язані з Науковим товариством ім. Шевченка» [9, С. 3].

Показово, що перший 25-річний ювілей НТШ припав на 1898 р. Ці роковини символічно пов’язували зі століттям українського національного Відродження й початками нової літератури. На думку А. Кримського, творчі практики І. Котляревського значною мірою означали «повстання українського націоналізму» [10, С. 203].

Вочевидь, українство, розділене імперськими кордонами, мало досить обмежені ресурси й організаційні можливості для одночасного святкування обох ювілейних роковин. До того ж відзначення 25-річчя від заснування НТШ як першої загальнонаціональної академічної спільноти могло відкинути на другий план столітній ювілей українського Відродження.

М. Грушевський, як тодішній голова НТШ (обраний 1897 р.), переконав українських інтелектуалів відмовитися від святкування інституціонального ювілею. Натомість усі зусилля було сконцентровано довкола 100-річчя нової української літератури, з якою символічно пов’язувалися початки національного Відродження. В певному розумінні це було дуже важливе та навіть знакове рішення не тільки для товариства, а й для всього українства.

Зауважимо, що свою візію щодо святкування майбутнього ювілею І. Котляревського М. Грушевський представив ще в публікації 1893 р. На його думку, «століття нового українського письменства єсть таке свято, що справді заслугує урочистого святкування, *такого святкування, яке б показало, що українська громада з погляду національної самосвідомості й культурного розвитку значно виросла за сі сто літ*» [11, С. 12].

За великим рахунком, відбувалася своєрідна ювілейна метаморфоза, котру М. Грушевський описав таким чином: «*Святкувати свого ювілею Товариство*

не схотіло, призначивши на осінь святкування столітнього ювілею нової українсько-руської літератури, її національного відродження, на місяць падолист, коли минуло 60 рік з дня смерті первоначальника нової нашої літератури Івана Котляревського. Се національне свято, відсвятковане нашим Товариством при участі інших українсько-руських галицьких товариств, було заміною спеціального свята нашого Товариства, котрому нинішні обставини надали таке визначне місце в культурнім розвою нашого народу» [12, С. 550].

Така ухвала НТШ постала на культурній хвилі напружених «ювілейних баталій» на півдні Галичини. Не даремно М. Грушевський характеризував 1898 р. як «многоювілейний», який вирізнявся інтенсивними громадськими й культурними змаганнями на галицьких теренах [13, С. 1]. А вже впродовж того року відзначалися не тільки згадані вище ювілеї, а й низка інших, як-от 250-ті роковини «Хмельниччини», 50-ліття революції 1848 р., скасування панщини в імперії Габсбургів, річниця Галицько-руської матиці, 25-річчя літературної діяльності І. Франка тощо.

Натомість поляки святкували 100-літній ювілей народження А. Міцкевича, 225-річчя обрання (1674 р.) короля Яна III Собеського, 250-річчя звільнення Львова від облоги військ Б. Хмельницького. «Свій» ювілей відзначали й «галицькі общероси», котрі врочисто святкували 100-ліття з дня народження (1799 р.) О. Пушкіна. «Чисто як гриби по дощі...», — підкреслював автор монументальної «Історії України-Руси» [7, С. 131]. Та за цією іронічною ноткою М. Грушевського переховувалися величезні зусилля очільника НТШ, зорієнтовані як на здобуття академічного статусу, так і ствердження в інституції виразних суспільно-політичних рис. У цьому світлі сторічний ювілей українського Відродження відіграв першорядне значення, хоч задля його організації довелося скасувати 25-річчя НТШ.

Власне, ювілейні практики та заходи були дуже важливими для політичного становлення тодішнього українства, передусім на галицьких обширах. Тим паче, що до середини 1890-х рр. товариство позиціонувалося як організаційна структура народовців, яка майже не сприймала радикалів І. Франка й М. Павлика навіть як потенційних союзників. Не випадково 30 жовтня 1898 р. у залі Поштового клубу у Львові відзначався 25-річний творчий ювілей І. Франка [14, С. 31]. Це святкування відображало прагнення М. Грушевського змінити, принаймні скорегувати, галицький політичний ландшафт українства [15, С. 19—20].

Так чи інакше, проте відзначення 25-річчя НТШ поступилося місцем святкуванню 100-ліття національного Відродження. Ці роковини відзначалися товариством відразу після ювілею літературної й наукової діяльності І. Франка, себто впродовж 31 жовтня — 1 листопада 1898 р.

Ба більше, 100-річчя публікації «Енеїди» І. Котляревського сприймалося як загальноукраїнська маніфестація по обидва боки імперських кордонів. За виразом О. Маковея, «устроєнем сего величавого свята займалося Наукове товариство імені Шевченка. Воно сего року мало також обходити 25-літній ювілей своєї діяльності — з тої нагоди і дістало також різні привіти — але

щоб не мішати всенародному більшому святу, занялося ним, відкладаючи свій власний празник на інший час» [16, С. 14]. С. Русова згадувала, як «пригнічена нація святкувала столітній ювілей свого письменства» [17, С. 82].

Згадки й рефлексії щодо наступних, хоч і не зовсім ювілейних, роковин товариства неочікувано постали 1911—1912 рр. Однак ішлося не про 40-річчя НТШ, яке за хронологічною логікою варто було б відзначати 1913 р., а про 20-річний період існування товариства.

Ця суперечність пояснювалася тим, що увага акцентувалася на академічних змаганнях НТШ, себто на двадцятирічному відрізку його буття як наукової інституції. Зазначимо, що нині вказаний двадцятирічний проміжок розглядають як другий період чи етап його інституціональної минувшини (1892—1913 рр.). Перший, або початковий, період НТШ як літературного товариства локалізують у межах 1873—1892 рр. [18, С. 64—65].

Неформальний сплеск рефлексій і публікацій довкола 20-ліття наукового буття товариства ініціювала відома публікація М. Грушевського 1911 р. з нагоди заснування Болгарської академії наук. Звісно, автор наголошував не на ювілейних контекстах НТШ, а на двадцятилітньому терміні змагань за створення української академії. Тодішня суспільно-політична ситуація та культурні настрої українства в імперії Романових демонстрували очевидний спад і навіть стагнацію громадських практик, культурних прагнень, суспільних зацікавлень та політичних очікувань.

Такі колективні почування різюче контрастували з революційними настроями 1905 р. й кількох наступних років. Тож М. Грушевський метафорично назвав свою розвідку «Призабутою справою» [19]. Його допис причинися до низки статей і заміток українських діячів. Наприклад, у публікаціях В. Дорошенка [20] й А. Ніковського [21] товариство одностайно називали Українською академією наук. Суголосної думки тримався й Д. Дорошенко, котрий прирівнював її діяльність до іноземних академій [22, С. 1].

Однак 20-річна віха українських академічних змагань НТШ мимоволі продукувала й інші порівняльні контексти. Адже 1911 р. був часом, в який відзначалися інші ювілеї, як-от 50-річчя смерті Т. Шевченка та звільнення селян у Російській імперії. Тоді ж із величезним розмахом і помпезністю святкували 50-річчя об'єднаної Італії, котре вирізнялося з-поміж інших подібних подій незвичайними новими прикметами. Цей ювілей навіть охрестили комерційно-культурним і туристичним заходом європейського масштабу [23, С. 331]. Новації культурного, суспільно-політичного та значною мірою рекламного й комерційного дійства в межах національного ювілею привернули увагу багатьох європейських інтелектуалів, письменників, митців, зокрема українських діячів.

Зрештою про неформальний двадцятирічний академічний період товариства, хоч і в контексті становлення «Записок НТШ», М. Грушевський згадав у публікації на початку 1914 р. [24]. В певному сенсі це були підсумкові рефлексії автора як колишнього голови інституції. Після конфлікту 1913 р. він, хоч і був знову обраний, але добровільно склав із себе повноваження.

Вперше «круглий» — 50-річний — ювілей НТШ відзначало 1923 р. Це святкування розгорталося у вкрай складних умовах й обставинах після Першої світової війни та поразки українських національно-визвольних змагань 1917—1921 рр. Варто наголосити, що 50-ті роковини товариства припали на третій або перехідний період його історії (1914—1944 рр.) [18, С. 66—67].

На початку 1920-х рр. українство було розділене новими державними кордонами. Ще за російської окупації Львова у вересні 1914 — червні 1915 рр. НТШ втратило нову друкарську машину та чимало майна, вивезених імператорською армією [25, С. 3]. З очевидних причин припинилася фінансова допомога з Наддніпрянської України, а чимало українських учених, зокрема дійсних членів товариства, опинилися в еміграції у країнах Європи.

Польська влада ставилася до НТШ не тільки з упередженням, а часто-густо намагалася будь-що обмежити чи ускладнити його діяльність. Приміром, 1923 р. поляки передали видання українських шкільних підручників із друкарні товариства до Ставропігійського інституту, котрий на той час контролювали галицькі москвофіли. Цей захід суттєво підірвав фінансові можливості інституції [26, С. 43].

Таким чином, НТШ перебувало у вкрай скрутній фінансовій та організаційній ситуації, до якої долучався чинник постійного політичного тиску. Скажімо, багатолітній секретар товариства В. Гнатюк відзначав, що перша польська ревізія його відбулася ще 22 листопада 1918 р. Вона охопила не тільки канцелярію, друкарню, бібліотеку та музей інституції, а навіть приватні помешкання [27, С. 4].

На початку 1920-х рр. під заборону потрапило пересилання всіх українських часописів, які видавалися поза межами Польщі. Останні не дозволялося отримувати не тільки приватним особам, а й бібліотеці НТШ [27, С. 5]. 1922 р. будівлі товариства постраждали від кількох вибухів динаміту [25, С. 3], закладеного невідомими зловмисниками. Ці події завдали чималої матеріальної шкоди («мільйонові втрати») [28, С. 2].

Ба більше, інституція привернула увагу польської поліції. Представник її керівництва був присутній 2 листопада 1923 р. на загальних зборах НТШ. «В зборах, які розпочалися о годині 4.30 по полудні і тривали до 8-ої години вечора, взяло участь поважне число членів (49 осіб), не рахуючи репрезентанта дирекції поліції, котрий уперше за довголітню історію товариства зволив ушанувати його збори. *Мабуть, цей нечуваний факт в життя наукових інституцій цілого культурного світу треба пояснити бажанням дирекції поліції вшанувати п'ятдесятилітній ювілей товариства*», — із сардонічним підтекстом згадувалося в біжучій хроніці газети «Діло» [29, С. 3].

Доволі складно розгорталися й загальні збори НТШ. Від змагань за посаду голови відмовивлися В. Щурат та І. Крип'якевич. Новим головою інституції обрали К. Студинського [29, С. 4]. На думку М. Грушевського, ювілейні роковини й обрання очільника 2 листопада 1923 р. продемонстрували, що після десятилітнього занепаду товариство врешті «вступило в стадію своєї

відбудови». Проте він апелював і до порівняльних контекстів інституціональної історії та зіставляв НТШ зі славетними європейськими асоціаціями, котрі також не здобули академічного статусу. Зокрема історик згадував Геттінгенське наукове й Королівське наукове в Лондоні товариства [30, С. 259].

Загалом п'ятдесятирічний ювілей НТШ продукував складну палітру рефлексій, спостережень, вражень і рецепцій. З одного боку, півстолітній період існування товариства демонстрував «загальне признание в науковій світі» української науки й культури [31, С. 15]. Власне, інституціональний ювілей репрезентувався і святкувався як культурні роковини українства та його наукових здобутків [32, С. 2; 33, С. 2]. З іншого боку, майже в усіх ювілейних заходах відчувалася відголосок дуже скрутного становища НТШ. Про це однозначно свідчить тональність ювілейних публікацій. Наприклад, В. Дорошенко підкреслював, що «*Західна Україна має в Науковій товаристві неминуущий палядій (оборонця — О.Я.) свого існування і повинна про се без перестану пам'ятати й не давати йому занепадати. Доля Наукового товариства у Львові повинна лежати на серці кожному із нас. Сього вимагають від нас його значіння й заслуги*» [8, С. 3]. Не випадково НТШ закликала українців Галичини, Волині, Полісся, Підляшшя, Холмщини, Америки й Чехо-Словаччини зробити ювілейну пожертву в розмірі 1 дол. [25, С. 3].

Та не зважаючи на доволі складні передумови діяльності в міжвоєнній Польщі товариство успішно розгорнуло свою роботу. У другій половині 1920-х рр. НТШ активно співпрацювало зі Всеукраїнською академією наук (ВУАН), зокрема завдяки плідним творчим контактам М. Грушевського і К. Студинського.

Товариство міжвоєнної доби реалізувало низку важливих проєктів. Одним із них стала «Українська загальна енциклопедія», видана під маркою «Рідної школи» в 1930—1935 рр. Цей проєкт був здійснений за редакцією І. Раковського і значною мірою спирався на спільноту НТШ. У широкому сенсі «УЗЕ» стала першою національною універсальною енциклопедією у форматі швидких довідок [34, С. 3].

Після радянської анексії Західної України НТШ припинило свою діяльність, точніше примусово «саморозпустилося» 14 січня 1940 р. [35, С. 45]. Президія АН УРСР уважала недоцільним включення товариства до складу академії як окремої інституції, позаяк виконувала рішення, накинуті «згори». Проте частину науковців із НТШ було зараховано до складу новостворених львівських відділів кількох академічних інститутів [36, С. 239—241]. Товариство опинилося у стані інституціональної ліквідації, хтось із дійсних членів емігрував, хтось зазнав репресій.

За часів німецької окупації Львова діяльність НТШ у напівлегальному форматі поновилася у вигляді Об'єднання праці наукових робітників Українського центрального комітету. Та з поверненням радянської влади в липні 1944 р. вона була остаточно припинена [18, С. 68—69]. Саме тому 1944 р. вважається кінцевою межею третього періоду інституціональної історії НТШ.

Щоправда, побутують й інші візії у вигляді тез, проголошених у річичі ювілейної полеміки на еміграції та в діаспорі. Скажімо, О. Прицак висловлював думку про своєрідну консервацію діяльності товариства «у формі “Інституту суспільних наук”, створеного у 1951» в радянській Україні. Водночас він гадав, що консервація діяльності НТШ, яка виявилася в домінуванні культурних і просвітницьких практик, розгорнулася після 1945 р. і на емігрантських обширах [37, С. 9].

Відродження товариства відбулося за кордоном у повоєнні часи. В історії української еміграції їх маркують як таборову добу, або період ді-пі, і хронологічно локалізують у межах 1946—1951/1952 рр. Назва походить від англomовного «displaced persons», себто «переміщені особи».

Проте окреслений проміжок часу вирізняють й іншими метафоричними означеннями. Приміром, його називають епохою еміграційного або «другого ренесансу» [38, С. 123—124]. Останній вислів уживають для того, щоб вирізнити післявоєнний період від міжвоєнної доби 1921—1939 рр. Це означення маркувало інтенсивний повоєнний процес поновлення старих і створення нових наукових, культурних, мистецьких, громадських, освітніх інституцій.

Поновлення товариства було важливою складовою згаданого ренесансу, насамперед яскраво відображало бурхливий сплеск громадських, культурних, наукових, освітніх практик українства в дуже сутужних, часто-густо камеральних умовах таборових помешкань. 30 березня 1947 р. в Мюнхені відбулися загальні збори колишніх членів НТШ, на яких його було відновлено на чолі з І. Раковським [39, С. 332—333]. Відтоді розпочався четвертий, або еміграційний, період історії інституції, що тривав до 1989 р. [18, С. 69—70].

Це відбулося напередодні нового ювілею товариства — 75-річчя його заснування. Загалом тодішні умови були несприятливими для наукової, культурної, громадської діяльності. Однак вдалося відтворити майже всі секції та комісії НТШ, котрі існували станом на 1939 р. Навіть більше, за висловом американського славіста К. Меннінга, до 75-літнього ювілею товариство підготувало чимало студій, хоч низку з них не вийшло видрукувати через складні фінансові й матеріальні передумови [40, С. 35].

Новий інституціональний ювілей НТШ відзначало у вкрай напружених реаліях біполярного світу «холодної війни». Та 1948 р. відбулися й інші важливі події. У червні грошова реформа, проведена у західних зонах окупації Німеччини, завдала потужного удару по залишках статків українців у таборах ді-пі, звісно й по емігрантських інституціях, зокрема відновленому товариству [41, С. 29]. Водночас тогоріч набув масового характеру трансатлантичний переїзд українських вигнанців з Європи до Північної та Південної Америки й Австралії. Цей переїзд навіть нарекли флуктуацією, котра кардинально ускладнила інституціональне буття НТШ [35, С. 48].

Поставали проблеми інституціональної конкуренції, що набували помітного розголосу в еміграційному середовищі. Зокрема 15 листопада 1945 р. в Аугсбургу було засновано Українську вільну академію наук (УВАН), яка по-

зиціонувала себе спадкоємицею ВУАН. Її першим президентом став історик Д. Дорошенко. Не зважаючи на те, що низка визначних українських науковців була членами обох інституцій, між ними точилися гострі змагання, котрі їх сучасники ще 1947 р. нарекли «нездоровою конкуренцією» [42, С. 6].

Напередодні ювілею товариства постало навіть питання про можливе об'єднання обох інституцій. Однак цю пропозицію було прийнято негативно. Наприклад, в огляді діяльності НТШ від березня 1947 до березня 1948 рр. згаданий проект коментувався досить прохолодно: «Про становище Відділу НТШ до справи об'єднання обох установ в одну загал членів поінформований. Тут треба зазначити тільки ось що: *75-літня традиція НТШ — це надто велика цінність для кожного взагалі українця, щоб над нею могли перейти до порядку дня і власними руками зліквідувати добре відому в цілому світі і добре заслужену установу*» [43, С. 94.]. Тож суперництво УВАН і НТШ за «титул першої академії» стало ще одним важливим чинником повоєнного академічного життя на еміграції та в діаспорі, котрий давався взнаки впродовж тривалого часу [44, С. 8—12].

Наприкінці 1940-х рр. доба ді-пі невпинно добігала кінця. Українська еміграція перебиралася до нових країн, де поступово перетворювалася на діаспорні громади. Це висувало питання організації й комунікації інституцій, зокрема НТШ на чужині. За спомином В. Кубійовича, на той час панувала форма «кореспонденційного поалагодження справ і листовного зв'язку з членами секцій» [41, С. 21]. Отож ювілей товариства здебільшого відзначався з відтермінуванням, оскільки у стані переїзду перебували чимало його членів.

Заразом загострилася проблема майбутньої інституціональної конфігурації НТШ, пов'язана з нерівномірним розміщенням науковців-емігрантів у різних країнах. Адже поставали вповні закономірні питання: де будуть сконцентровані провідні науковці та їх осередки; яка держава стане місцем осідку керівництва?

Цю ситуацію своєрідно прокоментував засновник і перший голова Американського відділу НТШ М. Чубатий: «Наукових робітників маємо ми тепер ще більше, як коли-будь в часі 75-літнього існування НТШ. *Головною проблемою є тепер для української науки постійне гніздо та матеріальна допомога громадянства. НТШ святкує в цім році свій діамантовий ювілей з новими науковими силам та новими плянами держати й дальше прапор української науки*» [45, С. 3].

Первісна ювілейна програма 75-ліття товариства була опрацьована ще на весні 1948 р. та мала бути реалізована головню в окупаційних зонах Західної Німеччини. Вона перебачала цілу низку заходів, як-от урочисті академії, триденний науковий з'їзд із багатьма доповідями. Останні планувалося видрукувати у двох томах відновлених «Записок НТШ».

Окрім того, планувалося опублікувати нарис історії товариства кількома світовими мовами та відповідну бібліографію. Наріжною основою для святкування мала стати організація спеціального наукового фонду, зорієнтованого

на поглиблене фінансування дослідницьких, організаційних, комунікаційних, просвітницьких й інших практик інституції [41, С. 37—38].

Втім більшість із намічених ювілейних заходів не пощастило реалізувати, а деякі були втілені в урізаному вигляді. Приміром, доречно згадати публікацію короткого нарису з історії НТШ [35]. Навіть більше, святкування у США було перенесено на березень 1949 р., тобто синхронізувалося з відзначенням 135-ліття народження Т. Шевченка [46, С. 3].

Значною мірою цей ювілейний зсув зумовлювався заокеанським переїздом науковців-емігрантів. Інституціональний ювілей відзначався як в Європі, так і в Північній Америці, насамперед у Нью-Йорку. Як і під час святкувань товариства 1923 р., так і 1948/1949 рр. важливу роль відіграла громадська підтримка. Не випадково всіх заокеанських українців закликали скласти щедру ювілейну пожертву на фонд НТШ [47, С. 3].

Відзначимо, що найбільш масштабні заходи проводилися на американських теренах. У відзначенні ювілейних роковин мав брати участь тодішній голова товариства І. Раковський. Однак він помер напередодні святкувань — у ніч із 28 лютого на 1 березня 1949 р. в Ньюарку (США) [48].

Святкування 75-річчя товариства в Нью-Йорку відбулося 13 березня 1949 р. Його зорганізували Американський відділ НТШ та Об'єднаний комітет національних організацій Нью-Йорка. Крім наукових доповідей М. Чубатого, К. Меннінга, В. Шугаєвського та низки інших, тодішній ювілей вирізнявся цікавою культурною програмою, зокрема концертом відомої української піаністки Л. Колесси [49].

Якоюсь мірою 75-річний ювілей товариства немовби у краплі води віддзеркалив інституційні метаморфози академічної спільноти на еміграції та в діаспорі. Швидке розсіяння еміграції по різні боки Атлантики згенерувало кардинальні трансформації інституції. Спершу конституювався Американський відділ НТШ (1947 р.), згодом постали відділи в Голландії (1948 р.; існував короткий час у м. Кюлемборг, до якого з Німеччини перебралася Українська католицька семінарія), Канаді (1949 р.), Австралії (1950 р.) та Європі (1952 р.).

Таким чином, в інституційно-організаційному плані відділи НТШ перетворилися на федерацію автономних крайових товариств. Ці зміни було зафіксовано у статуті 1953 р., а завершальне переформатування структури товариства відбулося у середині 1950-х рр. [18, С. 69—70; 41, С. 22—24, 35—36].

Із плином часу крайові товариства прийняли однорідні назви, як-от Американське НТШ, Канадське НТШ, Європейське НТШ, Австралійське НТШ. Координуючим і представницьким органом замість Головного віділу стала Головна рада Наукових товариств ім. Шевченка, яка складалася з очільників крайових товариств і директорів секцій [50, С. 7—8]. В. Лев у своїй короткій історії інституції схарактеризував цей стан промовистою назвою одного з розділів — «Чотири окремі НТШ» [51, С. 26—30].

Та попри інтенсивні й складні організаційні трансформації, товариство не тільки поновило низку своїх знакових видань, а й започаткувало ряд важ-

ливих проєктів. Поміж них чільне місце посіла «Енциклопедія українознавства». Цей масштабний проєкт було розпочато ювілейного 1948 р. [52, С. 6], а його реалізація тривала до середини 1990-х рр.

Питання про святкування 100-річчя товариства постало ще за кілька років до ювілею. Скажімо, на шпальтах газети «Свобода» в публікації 1969 р. наголошувалося: «*Століття НТШ у 1973-му році має стати столітньою річницею нашого духового спротиву Москві і боротьби за визволення*» [53, С. 7].

Відзначимо, що майбутні роковини товариства привернули увагу навіть дописувачів з іншого боку «залізної завіси», себто радянської України. Про прийдешній ювілей НТШ згадувалося на сторінках науково-реферативного бюлетеня «Зарубіжні видання про Україну». Варто підкреслити, що він видавався в Інституті історії АН УРСР з обмежувальним грифом «Для службового користування», згодом із грифом «Таємно». Публікації подавалися у так званому жанрі «критики буржуазних і націоналістичних фальсифікацій». Бюлетень розсилався лише вищому партійному керівництву республіки та місцевому КДБ. Після прочитання всі примірники підлягали обов'язковому знищенню.

Майбутні роковини товариства опинилися у фокусі такої специфічної уваги. «Вважаючи себе продовжувачем справи Львівського НТШ, емігрантські “вчені” вже зараз розгортають широку кампанію по підготовці святкування сторіччя дня його заснування. *Хоча ця дата припадає на 1973 р., але вже в 1968 р. були вислані до різних установ інформаційні листи, в яких намічено низку конкретних заходів [...] Треба чекати, що націоналістичні ватажки докладуть усіх зусиль, щоб використати цю дату для широкої антирадянської пропаганди. У зв'язку з цим діяльність НТШ потребує об'єктивної й повної оцінки з позицій марксистсько-ленінської науки в радянській історичній літературі*», — наголошував автор цього «реферативного» огляду [54, С. 41].

Та найголовніший сенс означеної публікації полягав у тому, що її прикінцева теза пропонувала представити «об'єктивну й повну оцінку» товариства у світлі радянських ідеологічних догматів. Адже діяльність НТШ майже не згадувалася у відкритих публікаціях в українській радянській історіографії.

Декларована ідея, хоч і виголошена на дуже обмежений і специфічний загал, виявилася симптоматичною. «Український історичний журнал» умістив публікацію до 100-ліття НТШ, в якій репрезентував його інституціональну історію як боротьбу «демократичних» і «ліберально-буржуазних реакційних сил». Звісно, еміграційна та діаспорна доба в історії товариства показово таврувалася і протиставлялася «успішному й нестримному розвою» радянської науки у Західній Україні [55].

Проте 100-літні роковини НТШ причинилися до неабиякого резонансу й на обширах української діаспори. Передусім ювілей розглядався як свого роду академічний і культурний символ українства у вільному світі. Доречно відзначити, що така думка домінувала серед діаспорної громадськості, хоч низка науковців намагалася розрізнити смислові акценти майбутніх святкувань.

Приміром, тодішній президент Головної ради Є. Вертипорох наголошував, що «НТШ — це установа, ціллю якої є наука і тому маніфестаційно-репрезентаційні подробиці ювілею мають насправді другорядну вартість. Вони вартісні і потрібні тільки для популяризації самої проблеми української науки в ширших колах суспільства і для вшанування нашої установи назверх, на ширшому громадському форумі» [56, С. 4].

100-ліття НТШ розглядалося і як «великий і рідкісний ювілей вільної академії наук поневоленого народу» [57, С. 1]. Суголосна думка простежується в низці дотичних публікацій, в яких товариство репрезентувалося як всеукраїнська інституція, що постала й «розвинулась не в умовах власної державності, але під чужою окупацією» [58, С. 54]. Показовою була й назва згаданого вище нарису В. Лева, опублікованого до ювілею НТШ: «Сто років праці для науки й нації» [51]. Вона доволі добре відображала тодішній рефрен настроїв, почувань, рефлексій, устремлінь.

Ще одна особливість відзначення роковин товариства 1973 р. впливала з того, що лєвова частка ювілейних заходів розгорталася на північноамериканських теренах. Тож в ювілейному процесі американський масштаб, розмаїття практик, конвенціональність і десинхронізація заходів у часі та просторі давалися взнаки. Тим паче, що певний вплив на підготовку столітніх роковин НТШ мимоволі справляв інший ювілейний орієнтир — 200-річчя незалежності США (4 липня 1976 р.). Про це свідчить діаспорна рецепція цієї дати на тлі іншого досвіду, набутого українськими вигнанцями під владою різних політичних режимів [59, С. 140—141].

Недаремно масштаб підготовки до 100-ліття товариства кардинально різнився порівняно з попередніми ювілейними святкуваннями. На той час у США та Канаді постали великі діаспорні спільноти українців і їхніх нащадків, які розбудували розгалужену мережу культурно-громадських та суспільно-політичних організацій. Ще 1972 р. ювілейний комітет товариства запропонував президії секретаріату Світового конгресу вільних українців оголосити 1973-й роком НТШ, що й було зроблено [60, С. 1]. Український конгресовий комітет Америки виступив зі спеціальною відозвою до ювілейних роковин товариства [61, С. 1]. Водночас розпочався рекордний збір коштів на Ювілейний фонд НТШ. Передбачалося акумулювати 250 тис. дол. [62, С. 1].

В ювілейний рік НТШ проголошувалися новітні амбітні проекти. Наприклад, намір видати «Історію України-Руси» М. Грушевського в англійському перекладі [63, С. 1]. Зауважимо, що цей задум було реалізовано впродовж 1997—2020 рр., але не в межах програм товариства. Його здійснили вчені з Канадського інституту українських студій Університету Альберти (Едмонтон, Канада) за активної участі науковців з України й фінансової підтримки НТШ у США у виданні окремих томів. Та ідея згаданого проекту, принаймні її публічне проголошення відбулося під час відзначення ювілею найдавнішої української наукової спільноти.

Головними подіями святкування 100-ліття товариства були заходи 23—25 листопада 1973 р. в Нью-Йорку: Ювілейний науковий конгрес, виставки

видань НТШ та українських дипломатичних документів 1917—1920 рр. й ін. [64, С. 1]. На конгресі заслухано 87 доповідей, які виголошувалися в рамках секцій, у тому числі історично-філософській та історії України, філологічній, математично-фізичній, хімічно-біологічно-медичній [65, С. 125].

Доповіді ювілейного конгресу видано у 187-му і 192-му томах «Записок НТШ» (обидва 1976 р.). Варто зазначити, що низка конференцій, академій, сесій, засідань комісій й інших заходів до століття НТШ відбувалася в різних країнах світу, передусім у США, Канаді, Франції, ФРН, Австралії впродовж усього 1973 р., а почасти навіть наступного 1974 р.

100-ліття товариства згенерувало новий спалах полеміки щодо тягlosti й особливостей наукової традиції в еміграційному та діаспорному середовищах. Дискусія розгорнулася довкола можливостей переформатування і введення давньої традиції в нові інституціональні проекти. Передусім ідеться про Український науковий інститут Гарвардського університету початку 1970-х рр. Зокрема його очільник О. Прицак публічно проголосив перенесення традиції М. Грушевського й НТШ до цієї інституції [66, С. 59—60].

Проте дискусія виявила відмінні позиції щодо тлумачення та сприйняття традиції як свого роду «символічного капіталу» української академічної спільноти [67]. Загалом окреслена полеміка репрезентувала нову інституційну ситуацію на культурній і науковій авансцені української діаспори 1970-х рр. Вона була пов'язана зі зростаючою роллю українсько-американських та українсько-канадських установ і появою нового англомовного покоління діаспорних учених кінця 1960—1970-х рр. Ця генерація була первинно інтегрована до західного академічного світу, тож її представники переважно скептично ставилися до старих академічних осередків, зокрема НТШ, УВАН.

Однак побутували й інші візії, котрі пояснювали вказані метаморфози інституціональної історії. Наприклад, О. Оглоблин обстоював думку, що у відновленому товаристві після 1947 р. зіткнулися дві тенденції — «універсалістична» та «локалістична», гостре змагання яких призвело до нової, «внутрішньої кризи» [68, С. 11—12].

Ще один спалах означеної полеміки стався довкола відзначення 110-ліття НТШ 1983 р. [37, 69]. Коли полишити на другому плані неодмінні супутні мотиви, контексти, обставини, інтенції, властиві практично кожній полеміці, то дискусія про роль і можливості академічної традиції у широкому сенсі відобразила виняткове становище НТШ не тільки як найдавнішої, а й символічної інституції в історії української науки. Адаже спадщину та культурну атрактивність товариства прагнули інтегрувати, адаптувати, зберегти, поширити, потрактувати як незаперечний символ різни інституції.

Сучасний, або п'ятий, період в історії НТШ розпочався на присмерку радянської доби. Швидкоплинна криза режиму наприкінці 1980-х рр. уможливила створення й відновлення культурно-громадських і суспільно-політичних організацій, зокрема й товариства. Відновлення НТШ в Україні відбулося 21 жовтня 1989 р. на установчих зборах у Львові, які майже півроку готува-

ла невелика ініціативна група вчених, письменників, громадських діячів [18, С. 72—73; 26, С. 93—94]. Від 1992 р. у Львові запрацював генеральний секретаріат Світової ради НТШ, який раніше перебував у США. Отож 125-ліття заснування товариства відзначалося як в Україні, так і поза її межами.

Ювілей НТШ 1998 р. святкувався у сьомий рік незалежності України на руїнах радянської економіки, нещодавно приборканої гіперінфляції, тобто в дуже складних соціально-політичних реаліях. Та й на теренах діаспори відзначення 125-ліття товариства переважно планувалося та розгорталося доволі скромно, особливо порівнюючи зі столітнім ювілеєм [70, С. 3].

Святкування відбулося 3—4 жовтня 1998 р. в Нью-Йорку у вигляді низки наукових і культурних заходів за участі посла України Ю. Щербака. Президент України Л. Кучма привітав товариство з ювілейними роковинами, а Світова рада НТШ прийняла Ю. Щербака дійсним членом за його громадсько-політичні й наукові заслуги [71, С. 1].

Своєрідним гаслом ювілейних відзначень НТШ була ідея співпраці поколінь і вірність традиції [72]. В певному сенсі ця настанова відображала, з одного боку, складний процес ротації поколінь учених і культурно-громадських діячів, а з іншого боку — відродження наукової праці товариства на Батьківщині. Звісно, 1998 р., як і в попередні річниці, ювілей НТШ зіставлявся з іншими роковинами, зокрема зі 100-літтям публікації 1-го тому «Історії України-Руси» М. Грушевського, 80-річчям заснування УАН й ін. [73, С. 2].

В Україні ювілей товариства відзначався 27—30 жовтня 1998 р. у Львові. Наріжною основою святкових заходів став великий міжнародний конгрес «125 років НТШ», організований за сприяння Міністерства у справах науки і технологій, львівських мерії, облдержадміністрації та НТШ у США [74, С. 48]. Збірник наукових праць і матеріалів, присвячений даті, був виданий 2001 р.

Відродження НТШ на Батьківщині мало вирішальне значення для його інституціональної історії. Голови товариства в Україні О. Романів (1989—2005 рр.), О. Купчинський (2005—2014 рр.), Р. Кушнір (від 2014 р.) і вся спільнота НТШ докладали неабияких зусиль для поширення його діяльності на всю державу. Крайові товариства НТШ нині функціонують на трьох континентах — у США та Канаді, Західній Європі й Україні та Австралії. Зміна поколінь і трансформації академічного світу загострюють старі й кидають нові виклики крайовим товариствам на теренах діаспори. Та навіть за цих складних передумов відбувається інституціональне розширення НТШ. Крайові товариства від 1994 р. працюють у Польщі та Словаччині, а від 2011 р. — у Швейцарії [18, С. 76—77].

Наукові проекти та практики товариства відіграють поважну й дедалі зростаючу роль у сучасній українській науці. Приміром, загальновідомим є внесок НТШ у розбудову базових засад національної енциклопедистики ХХ ст. Та варто підкреслити, що ідеї й концепції великих модерних проєктів, як-от «Енциклопедії сучасної України» (від 2001 р.; видано 24 томи) та «Наукове товариство імені Шевченка: Енциклопедія» (від 2012 р.; видано

5 томів; відповідальний редактор О. Купчинський), були виплекані на теренах товариства [75, С. 62—63]. Нині вони успішно реалізуються за активної й вагомої участі всієї спільноти НТШ.

150 років інституціонального буття товариства є надзвичайно вагомим досягненням в історії української науки та культури, котру невпинно знищували, зросійщували, маргіналізували імперський і радянський режими. Минувшина НТШ — це дивовижний приклад того, як важко, болісно, часто-густо жертвовно долалися руйнівні розриви поколінь та інституцій в історії нашої науки й культури. 150-ліття товариства відзначається в найдраматичніший період сьогодення, у час повномасштабної війни за незалежність України з нашим давнім історичним ворогом — імперською / радянською / неоімперською Росією.

REFERENCES / СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Pokrovskiy, M. *Narysy z istorii revoliutsiinoho rukhu v Rosii XIX—XX vikiv: Lektsii, chytani na kursakh sekretariv povitovykh komitetiv RKP(b) vzymku 1923—1924 r.: Kurs lektsii*. M. Horban (transl.), V. Shcherbanenko (ed.). [Poltava]: DVU, 1925 [in Ukrainian]. [Покровський М. Нариси з історії революційного руху в Росії XIX—XX віків: Лекції, читані на курсах секретарів повітових комітетів РКП(б) взимку 1923—1924 р.: Курс лекцій. (Пер. з рос. М. Горбаня за ред. В. Щербаненка). [Полтава]: ДВУ, 1925].
2. Yefremov, S.O. *Shchodennyky, 1923—1929*. E.S.Solovei (ed.). Kyiv: ZAT Hazeta «Rada», 1997 [in Ukrainian]. [Єфремов С.О. Щоденники, 1923—1929. (Наук. ред. Е.С. Соловей). Київ: ЗАТ Газета «Рада», 1997].
3. Franko, I. *Balamutnyi yuvilei*. In: Ya.D. Isaievych, V.H. Sarbei (eds.), *Franko I. Zibrannia tvoriv (50 vols.)*. Kyiv: Naukova dumka, 1985. Vol. 46, book 1. P. 338-340 [in Ukrainian]. [Франко І. Баламутний ювілей. В: Франко І. Зібрання творів: У 50 т. (Ред. тому Я.Д. Ісаєвич, В.Г. Сарбей). Т. 46, кн. 1. Київ: Наукова думка, 1985. С. 338—340].
4. Hrushevskiy, M. *Ukraina i ukrainstvo*. In: P.S. Sokhan (ed.), *Hrushevskiy M. Tvory (50 vols.)*. Lviv: Svit, 2005. Vol. 3. P. 130-143 [in Ukrainian]. [Грушевський М. Україна і українство. В: Грушевський М. Твори: У 50 т. (Гол. ред. П.С. Сохань). Т. 3. Львів: Світ, 2005. С. 130—143].
5. Dontsov, D. *Poetka ukrainskoho risordzhimenta (Lesia Ukrainka)*. *Literaturno-naukovy vistnyk*. 1922. 76 (1): 28-44 [in Ukrainian]. [Донцов Д. Поетка українського рiсорджiмента (Леся Українка). *Лiтературно-науковий вiстник*. 1922. Т. 76, кн. 1. С. 28—44].
6. Pritsak, O. *Za kulisamy proholoshennia 1500-littia Kyieva*. *Suchasnist*. 1981. (9): 46-54 [in Ukrainian]. [Пріцак О. За кулісами проголошення 1500-ліття Києва. *Сучасність*. 1981. № 9. С. 46—54].
7. Hrushevskiy, M. *Lysty z nad-Poltavy. Lyst pershyi*. In: P.S. Sokhan (ed.), *Hrushevskiy M. Tvory (50 vols.)*. Lviv: Svit, 2002. Vol. 1. P. 129-141 [in Ukrainian]. [Грушевський М. Листи з над-Полтави. Лист перший. В: Грушевський М. Твори: У 50 т. (Гол. ред. П.С. Сохань). Т. 1. Львів: Світ, 2002. С. 129—141].
8. Doroshenko, V. *Naukove t-vo im. Shevchenka u Lvovi i yoho zasluhy pered ukrainskoiu naukoiu (Z nahody 50-littia osnuvannia i 30-littia peretvorennia z literaturnoho tovarystva na naukove — 1873—1892—1923)*. *Dilo*. 1923. (168): 2; (170): 2-3 [in Ukrainian].

- [Дорошенко В. Наукове т-во ім. Шевченка у Львові і його заслуги перед українською наукою (3 нагоди 50-ліття оснування й 30-ліття перетворення з літературного товариства на наукове — 1873—1892—1923). *Діло*. 1923. 28 і 31 жовтня. № 168. С. 2; № 170. С. 2—3].
9. Chubatyi, M. Rolia NTSh u vidrodzhenni ukrainskoi natsii (Z nahody 75-littia isnuvaniia Naukovoho tovarystva im. Shevchenka). *Svoboda*. 1949. (5): 2-3 [in Ukrainian].
[Чубатий М. Роль НТШ у відродженні української нації (3 нагоди 75-ліття існування Наукового товариства ім. Шевченка). *Свобода*. 1949. 8 січня. № 5. С. 2—3].
  10. Krymskyi, A. Nalytski etnografichni ta etnografichno-istorychni orhany v 1890-ykh r. In: Krymskyi A. Rozvidky, statti ta zamitky. I—XXVII. Kyiv: Z drukarni UAN, 1928. P. 197-219 [in Ukrainian].
[Кримський А. Галицькі етнографічні та етнографічно-історичні органи в 1890-их р. В: Кримський А. Розвідки, статті та замітки. I—XXVII. Київ: З друкарні УАН, 1928. С. 197—219].
  11. Hrushevskiy, M. Dlia yuvileiu Ivana Kotliarevskoho. In: P.S. Sokhan (ed.), Hrushevskiy M. Tvory (50 vols.). Lviv: Svit, 2008. T. 11. P. 3-15 [in Ukrainian].
[Грушевський М. Для ювілею Івана Котляревського. В: Грушевський М. Твори: У 50 т. (Гол. ред. П.С. Сохань). Т. 11. Львів: Світ, 2008. С. 3—15].
  12. Hrushevskiy, M. Naukove tovarystvo imeni Shevchenka i yoho diialnist v 1898 r. In: P.S. Sokhan (ed.), Hrushevskiy M. Tvory (50 vols.). Lviv: Svit, 2004. Vol. 6. P. 550-557 [in Ukrainian].
[Грушевський М. Наукове товариство імені Шевченка і його діяльність в 1898 р. В: Грушевський М. Твори: У 50 т. (Гол. ред. П.С. Сохань). Т. 6. Львів: Світ, 2004. С. 550—557].
  13. Zahalni zbory tovarystva 2 n. s. liutoho 1898. *Zapysky Naukovoho tovarystva imeni Shevchenka*. 1898. 22: 1-3 [in Ukrainian].
[Загальні збори товариства 2 н. с. лютого 1898. *Записки Наукового товариства імені Шевченка*. 1898. Т. 22. С. 1—3].
  14. Vynar, L. Mykhailo Hrushevskiy i Naukove tovarystvo im. Tarasa Shevchenka. 1892—1930. Munchen: Dniprova khvyliia, 1970 [in Ukrainian].
[Винар Л. Михайло Грушевський і Наукове товариство ім. Тараса Шевченка. 1892—1930. Мюнхен: Дніпрова хвиля, 1970].
  15. Hurych, I. Naukove tovarystvo im. Shevchenka yak suspilno-politychnyi proiekt Mykhaila Hrushevskoho. *Visnyk NTSh*. 2012. (47): 19-24 [in Ukrainian].
[Гирич І. Наукове товариство ім. Шевченка як суспільно-політичний проект Михайла Грушевського. *Вісник НТШ*. 2012. Вип. 47. С. 19—24].
  16. M. O. [Makovei, O.] Stolitni rokovyny vidrodzhenia ukrainsko-ruskoho pysmenstva (Obkhid u Lvovi 31 n. st. zhovtnia i 1 n. st. padolysta 1898). *Zapysky Naukovoho tovarystva imeni Shevchenka*. 1898. 26: 1-14 [in Ukrainian].
[М.О. [Маковей О.] Столітні роковини відродження українсько-руського письменства (Обхід у Львові 31 н. ст. жовтня і 1 н. ст. падолиста 1898). *Записки Наукового товариства імені Шевченка*. 1898. Т. 26. С. 1—14].
  17. R-va, S. [Rusova, S.] Narodnyk v ukrainskii literaturi. *Literaturno-naukovy vistyky*. 1902. 17 (2): 81-97 [in Ukrainian].
[Р-ва С. [Русова С.] Народник в українській літературі. *Літературно-науковий вістник*. 1902. Т. 17, кн. 2. С. 81—97].
  18. Kushnir, R.M. & Feloniuk, A.V. Naukove tovarystvo imeni Shevchenka. Istoriiia, sohodennia, maibutnie. *Visnyk NAN Ukrainy*. 2019. (1): 64-84 [in Ukrainian].
[Кушнір Р.М., Фелонюк А.В. Наукове товариство імені Шевченка: Історія, сьогодення, майбутнє. *Вісник НАН України*. 2019. № 1. С. 64—84].

19. Hrushevskiy, M. Pryzabuta sprava. In: P.S. Sokhan (ed.), Hrushevskiy M. Tvory (50 vols.). Lviv: Svit, 2005. Vol. 2. P. 425-429 [in Ukrainian].
[Грушевський М. Призабута справа. В: Грушевський М. Твори: У 50 т. (Гол. ред. П.С. Сохань). Т. 2. Львів: Світ, 2005. С. 425—429].
20. Doroshenko, V. Ukrainskaja akademija nauk. *Ukrainskaja zhizn*. 1912. (10): 23-38 [in Russian].
[Дорошенко В. Українська академія наук. *Українська життя*. 1912. № 10. С. 23—38].
21. V-o, A. [Nikovskiy, A.] Ukrainiska akademiiia nauk. *Rada*. 1911. (270): 1-2 [in Ukrainian].
[В-о А. [Ніковський А.] Українська академія наук. *Рада*. 1911. 30 листопада № 270. С. 1—2].
22. Zhuchenko, M. [Doroshenko, D.] Naukovyi rukh na Ukraini v 1912 r. *Rada*. 1913. (2): 1-2 [in Ukrainian].
[Жученко М. [Дорошенко Д.] Науковий рух на Україні в 1912 р. *Рада*. 1913. 16 січня. № 2. С. 1—2].
23. Chopivskiy, I. Z sohorichnykh vystav (Rym. Turyn. Drezden). *Literaturno-naukovyj vistyuk*. 1911. 56 (11): 331-341 [in Ukrainian].
[Чопівський І. З сьогорічних вистав (Рим. Турин. Дрезден). *Літературно-науковий вістник*. 1911. Т. 56, кн. 11. С. 331—341].
24. Hrushevskiy, M. Za dvadtsiat lit. *Rada*. 1914. (6): 1-2 [in Ukrainian].
[Грушевський М. За двадцять літ. *Рада*. 1914. 9 січня. № 6. С. 1-2].
25. Zaklyk do ukraïnskoho hromadianstva. *Dilo*. 1923. (197): 3-4 [in Ukrainian].
[Заклик до українського громадянства. *Діло*. 1923. 11 грудня. № 197. С. 3—4].
26. Kucher, R.V. Naukove tovarystvo imeni Shevchenka. Dva yuvilei. Kyiv: Naukova dumka, 1992 [in Ukrainian].
[Кучер Р.В. Наукове товариство імені Шевченка. Два ювілеї. Київ: Наукова думка, 1992].
27. Litopysets, V. [Hnatiuk, V.] Piatdesiatlittia Naukovoho t-va im. Shevchenka u Lvovi i teperishni vlasty. *Dilo*. 1923. (201): 4-6 [in Ukrainian].
[Літописець В. [Гнатюк В.] П'ятдесятліття Наукового т-ва ім. Шевченка у Львові і теперішні власті. *Діло*. 1923. 15 грудня. № 201. С. 4—6].
28. Zahalni zbory [2 lystopada 1923 r.]. *Khronika Naukovoho tovarystva im. Shevchenka u Lvovi*. 1926. (67/68): 1-5 [in Ukrainian].
[Загальні збори [2 листопада 1923 р.]. *Хроніка Наукового товариства ім. Шевченка у Львові*. 1926. Ч. 67/68. С. 1—5].
29. Z ukraïnskykh tovarystv. Zahalni zbory Naukovoho tovarystva im. Shevchenka u Lvovi. *Dilo*. 1923. (175): 3-4 [in Ukrainian].
[З українських товариств. Загальні збори Наукового товариства ім. Шевченка у Львові. *Діло*. 1923. 6 листопада. № 175. С. 3—4].
30. Hrushevskiy, M. Yuvileinyi zbirnyk Naukovoho tovarystva imeni Shevchenka u Lvovi v piatdesiatylittia osnovannia, 1873—1823. In: H. Papakin (ed.), Hrushevskiy M. Tvory (50 vols.). Lviv: Svit, 2015. Vol. 10, book 2. P. 259-264 [in Ukrainian].
[Грушевський М. Ювілейний збірник Наукового товариства імені Шевченка у Львові в п'ятдесятліття основи, 1873—1823. В: Грушевський М. Твори: У 50 т. (Гол. ред. Г. Папакін). Т. 10, кн. 2. Львів: Світ, 2015. С. 259—264].
31. Hnatiuk, V. Naukove tovarystvo imeni Shevchenka: Z nahody 50-littia yoho zasnovannia. Lviv: Z drukarni NTSh, 1923 [in Ukrainian].
[Гнатюк В. Наукове товариство імені Шевченка: З нагоди 50-ліття його засновання. Львів: З друкарні НТШ, 1923].
32. Bryk, I. Yuvilei kultury. *Svoboda*. 1923. (68): 2 [in Ukrainian].
[Брик І. Ювілей культури. *Свобода*. 1923. 22 марта. № 68. С. 2].

33. Yuvylei Tov. im. Shevchenka u Lvovi. *Svoboda*. 1923. (36): 2 [in Ukrainian].
[Ювилей Тов. ім. Шевченка у Львові. *Свобода*. 1923. 12 лютого. № 36. С. 2].
34. Rudnytskyi, M. Yakoi nam treba Entsyklopedii? I. Yii materiial. *Dilo*. 1929. (273): 3 [in Ukrainian].
[Рудницький М. Якої нам треба Енциклопедії? I. Її матеріал. *Діло*. 1929. 10 грудня. № 273. С. 3].
35. Istoriiia Naukovoho tovarystva im. Shevchenka: Z nahody 75-richchia yoho zasnovannia 1873—1948. New York; Munchen: NTSh, 1949 [in Ukrainian].
[Історія Наукового товариства ім. Шевченка: З нагоди 75-річчя його заснування 1873—1948. Нью-Йорк; Мюнхен: НТШ, 1949].
36. Istoriiia Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy (1938—1941): Dokumenty i materialy. O.S. Onyshchenko (ed.). Kyiv: NBUV, 2003 [in Ukrainian].
[Історія Національної академії наук України (1938—1941): Документи і матеріали. (Відп. ред. О.С. Онищенко). Київ: НБУВ, 2003].
37. Pritsak, O. Do stodesiatlittia NTSh. *Visti iz Sarseliu*. 1983/1984. (25): 1-12 [in Ukrainian].
[Пріцак О. До стодес'ятиліття НТШ. *Вісті із Сарселю*. 1983/1984. Ч. 25. С. 1—12].
38. Krupnytskyi, B. Istorioznavchi problemy istorii Ukrainy: Zb. st. Munchen: UVU, 1959 [in Ukrainian].
[Крупницький Б. Історіознавчі проблеми історії України: Зб. ст. Мюнхен: УВУ, 1959].
39. Wynar, L. Ukrainian Scholarship in Postwar Germany, 1945—52. In: W. Isajiw, Yu. Boshyk, R. Senkus (eds.). *The Refugee Experience: Ukrainian Displaced Persons after World War II*. Edmonton: University of Alberta. CIUS Press, 1992. P. 311-337.
40. Manning, C.A. The Jubileum of the Shevchenko Scientific Society (1873—1948). *Ukrainian Quarterly*. 1949. 5(1): 29-36.
41. Kubiiovych, V. Naukove tovarystvo im. Shevchenka u 1939—1952 rr. *Ukrainskyi istoryk*. 1973. (1/2): 9-42 [in Ukrainian].
[Кубійович В. Наукове товариство ім. Шевченка у 1939—1952 рр. *Український історик*. 1973. № 1/2. С. 9—42].
42. Chaplenko, V. Za yednist ukrainskoi nauky (V poriadku diskusii). *Nashe zhyttia*. 1947. (40): 6 [in Ukrainian].
[Чапленко В. За єдність української науки (В порядку дискусії). *Наше життя*. 1947. 1 грудня. № 40. С. 6].
43. Naukove tovarystvo im. Shevchenka (Ohliad pratsi za chas vid 30.3.47 do 6.3.48 r.). *So-hochasne i mynule*. 1948. (1): 89-94 [in Ukrainian].
[Наукове товариство ім. Шевченка (Огляд праці за час від 30.3.47 до 6.3.48 р.). *Сьогоднішнє й минуле*. 1948. Ч. 1. С. 89—94].
44. Wynar, L. Na shliakhu koordynatsii naukovoï diialnosti: Naukova rada pry S.K.V.U. *Ukrainskyi istoryk*. 1987. (1/4): 7-36 [in Ukrainian].
[Винар Л. На шляху координації наукової діяльності: Наукова рада при С.К.В.У. *Український історик*. 1987. № 1/4. С. 7—36].
45. [Chubatyi, M. Yak pratsiuvalo Naukove tovarystvo im. Shevchenka u Lvovi (Z pryvodu yoho 75-litnoho isnuvannia, 1873—1948.). *Svoboda*. 1948. (51): 2-3 [in Ukrainian].
[Чубатий М. Як працювало Наукове товариство ім. Шевченка у Львові (З приводу його 75-літнього існування, 1873—1948.). *Свобода*. 1948. 4 березня. № 51. С. 2—3].
46. Yuvylei 75-litnoho isnuvannia Naukovoho tovarystva im. Shevchenka (Komunikat dlia ukrainskoho hromadianstva za okeanom). *Svoboda*. 1948. (292): 3 [in Ukrainian].
[Ювілей 75-літнього існування Наукового товариства ім. Шевченка (Комунікат для українського громадянства за океаном). *Свобода*. 1948. 16 грудня. № 292. С. 3].

47. [Yuvileini obkhody 75-littia Naukovoho tovarystva im. Shevchenka (Komunikat Amerykanskoho viddilu NTSh, ch. 2). *Svoboda*. 1949. (34): 3 [in Ukrainian].
[Ювілейні обходи 75-ліття Наукового товариства ім. Шевченка (Комунікат Американського відділу НТШ, ч. 2). *Свобода*. 1949. 11 лютого. № 34. С. 3].
48. Chubatyi, M. Prof. Ivan Rakovskyi (1874—1949). *Svoboda*. 1949. (54): 2-3 [in Ukrainian].
[Чубатий М. Проф. Іван Раковський (1874—1949). *Свобода*. 1949. 8 березня. № 54. С. 2—3].
49. Vidbulosia velyke yuvileinyi sviato N.T.Sh. v Niu Yorku. *Svoboda*. 1949. (60): 1, 4 [in Ukrainian].
[Відбулося велике ювілейний свято Н.Т.Ш. в Нью-Йорку. *Свобода*. 1949. 15 березня. № 60. С. 1, 4].
50. Holovna rada Naukovykh tovarystv im. Shevchenka. *Khronika Naukovoho tovarystva im. Shevchenka za rik 1963*. Toronto; New York; Sidney; Paris, 1963. (79): 7-9 [in Ukrainian].
[Головна рада Наукових товариств ім. Шевченка. *Хроніка Наукового товариства ім. Шевченка за рік 1963*. Ч. 79. Торонто; Нью-Йорк; Сідней; Париж, 1963. С. 7—9].
51. Lev, V. Sto rokiv pratsi dlia nauky i natsii: Korotka istoriia Naukovoho tovarystva im. Shevchenka. New York: NTSh v ZDA, 1972 [in Ukrainian].
[Лев В. Сто років праці для науки й нації: Коротка історія Наукового товариства ім. Шевченка. Нью-Йорк: НТШ в ЗДА, 1972].
52. Kubiiiovych, V. & Markus, V. Dvi ukrainski entsyklopedii. [New York:] Proloh, 1961 [in Ukrainian].
[Кубійович В., Маркус В. Дві українські енциклопедії. [New York:] Пролог, 1961].
53. Zasady spivpratsi v upravli Amerykanskoho NTSh. *Svoboda*. 1969. (43): 2, 7 [in Ukrainian].
[Засади співпраці в управлі Американського НТШ. *Свобода*. 1969. 7 березня. № 43. С. 2, 7].
54. Ihnatchenko, H.I. Pid vkradenoiu nazvoiu. *Zarubizhni vydannia pro Ukrainu*. 1969. (3): 28-41 [in Ukrainian].
[Ігнатченко Г.І. Під вкраденою назвою. *Зарубіжні видання про Україну*. 1969. № 3. С. 28—41].
55. Ivasiuta, M.K. & Ihnatchenko, H.I. & Pohrebennyk, F.P. Z nahody 100-richchia utvorennya Naukovoho tovarystva im. Shevchenka u Lvovi. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal*. 1973. (11): 84-91 [in Ukrainian].
[Івасюта М.К., Ігнатченко Г.І., Погребенник Ф.П. З нагоди 100-річчя утворення Наукового товариства ім. Шевченка у Львові. *Український історичний журнал*. 1973. № 11. С. 84—91].
56. Yuvilei NTSh — sviato ukrainskoï nauky: Dumky prezidenta Holovnoi rady Naukovykh tovarystv im. Shevchenka prof. d-ra Evhena Vertyporokha. *Svoboda*. 1972. (92): 4 [in Ukrainian].
[Ювілей НТШ — свято української науки: Думки президента Головної ради Наукових товариств ім. Шевченка проф. д-ра Євгена Вертипороха. *Свобода*. 1972. 17 травня. № 92. С. 4].
57. Naukove tovarystvo im. Shevchenka rozghortaie pidhotovu do vidznachennia svoho 100-richchia. *Svoboda*. 1973. (45): 1 [in Ukrainian].
[Наукове товариство ім. Шевченка розгортає підготовку до відзначення свого 100-річчя. *Свобода*. 1973. 10 березня. № 45. С. 1].
58. Stetsiuk, V. U storichchia Naukovoho tovarystva im. Shevchenka. In: *Almanakh Ukrainskoho narodnoho soiuzu na rik 1973*. Jersey City; New York: Svoboda, 1973. P. 39-54 [in Ukrainian].

- [Стецюк В. У сторіччя Наукового товариства ім. Шевченка. В: *Альманах Українського народного союзу на рік 1973*. Джерзі Ситі; Нью-Йорк: Свобода, 1973. С. 39—54].
59. Markus, V. 200-littia Ameryky — nahoda dlia samoanalizu amerykantsiv. *Suchasnist*. 1976. (7/8): 140-152 [in Ukrainian].
[Маркусь В. 200-ліття Америки — нагода для самоаналізи американців. *Сучасність*. 1976. № 7/8. С. 140—152].
60. Yuvileinyi komitet NTSh prodovzhuie hotuvannia dlia vidznachennia storichchia NTSh. *Svoboda*. 1972. (101): 1 [in Ukrainian].
[Ювілейний комітет НТШ продовжує готування для відзначення сторіччя НТШ. *Свобода*. 1972. 31 травня. № 101. С. 1].
61. Vidozva UKKA z nahody 100-richchia zasnovannia Naukovoho tovarystva im. Shevchenka. *Svoboda*. 1973. (37): 1 [in Ukrainian].
[Відозва УККА з нагоди 100-річчя заснування Наукового товариства ім. Шевченка. *Свобода*. 1973. 28 лютого. 1973. № 37. С. 1].
62. Metu zbirkovoi kampanii na Yuvileinyi fond NTSh vstanovleno na chvert miliona do-liariv. *Svoboda*. 1973. (49): 1 [in Ukrainian].
[Мету збіркової кампанії на Ювілейний фонд НТШ встановлено на чверть мільйона доларів. *Свобода*. 1973. 16 березня. № 49. С. 1].
63. NTSh plianuie vydaty v anhliiskomu perekladі 10-tomovu “Istoriuu Ukrainy-Rusy” M. Hrushevskoho. *Svoboda*. 1973. (175): 1, 4 [in Ukrainian].
[НТШ плянує видати в англійському перекладі 10-томову «Історію України-Руси» М. Грушевського. *Свобода*. 1973. 21 вересня. № 175. С. 1, 4].
64. V Niu-Yorku vidbulosia urochyste vidznachennia 100-richchia Naukovoho tovarystva im. Shevchenka. *Svoboda*. 1973. (215): 1, 5 [in Ukrainian].
[В Нью-Йорку відбулося урочисте відзначення 100-річчя Наукового товариства ім. Шевченка. *Свобода*. 1973. 23 листопада. № 215. С. 1, 5].
65. Z zhyttia ukrainsiv u sviti. *Suchasnist*. 1974. (2): 125-127 [in Ukrainian].
[З життя українців у світі. *Сучасність*. 1974. № 2. С. 125—127].
66. Pritsak O. Naukove tovarystvo im. Shevchenka i yoho storichchia. *Suchasnist*. 1973. (12): 52-60 [in Ukrainian].
[Прицак О. Наукове товариство ім. Шевченка і його сторіччя. *Сучасність*. 1973. № 12. С. 52—60].
67. Vynar, L. Storichchia NTSh (Zauvazhennia do statti prof. O. Pritsaka). *Suchasnist*. 1974. (4): 110-114 [in Ukrainian].
[Винар Л. Сторіччя НТШ (Зауваження до статті проф. О. Прицака). *Сучасність*. 1974. № 4. С. 110—114].
68. Ohloblyn, O. Naukove tovarystvo im. T. Shevchenka v istorii Ukrainy. *Ukrainskyi istoryk*. 1977. (3/4): 5-13.
[Оглоблин О. Наукове товариство ім. Т. Шевченка в історії України. *Український історик*. 1977. (3/4): 5—13].
69. Zauvazhennia prof. Volodymyra Kubiiovycha: Do dopovidi prof. Omeliana Pritsaka. *Visti iz Sarseliu*. 1983/1984. (25): 13-20 [in Ukrainian].
[Зауваження проф. Володимира Кубійовича: До доповіді проф. Омеляна Прицака. *Вісті із Сарселю*. 1983/1984. Ч. 25. С. 13—20].
70. 125 rokiv diialnosti NTSh. *Svoboda*. 1998. (10): 1, 13 [in Ukrainian].
[125 років діяльності НТШ. *Свобода*. 1998. 4 вересня. № 10. С. 1, 13].
71. L. Kuchma pryvitav NTSh z 125-richnym yuvileiem. *Svoboda*. 1998. (15): 1 [in Ukrainian].
[Л. Кучма привітав НТШ з 125-річним ювілеєм. *Свобода*. 1998. 9 жовтня. № 15. С. 1].

72. Kuzmovych, O. Spivpratsia pokolin i vurnist tradytsiiam — deviz NTSh. *Svoboda*. 1998. (18): 5-6 [in Ukrainian].
[Кузьмович О. Співпраця поколінь і вірність традиціям — девіз НТШ. *Свобода*. 1998. 30 жовтня. № 18. С. 5—6].
73. Dombrovskiy, O. Chotyry yuvilei ukrainskoï nauky. *Svoboda*. 1998. (81): 2 [in Ukrainian].
[Домбровський О. Чотири ювілеї української науки. *Свобода*. 1998. 30 квітня. № 81. С. 2].
74. Dobko, T. Mizhnarodnyi naukovyi konhres “125 rokiv NTSh”. *Bibliotechnyi visnyk*. 1999. (2): 48-49 [in Ukrainian].
[Добко Т. Міжнародний науковий конгрес «125 років НТШ». *Бібліотечний вісник*. 1999. № 2. С. 48—49].
75. Kushnir, R.M. & Feloniuk, A.V. 30-richchia vidnovlennia diialnosti NTSh v Ukraini (zдобутку v tsaryni entsyklopedystyky). *Entsyklopedychnyi visnyk*. 2019. (11): 58-64 [in Ukrainian].
[Кушнір Р.М., Фелонюк А.В. 30-річчя відновлення діяльності НТШ в Україні (здобутки в царині енциклопедистики). *Енциклопедичний вісник*. 2019. Вип. 11. С. 58—64].

Надійшла / Received 08.10.2023

Oleksii Yas

Doctor of Historical Sciences (Dr. Hab. in History),
Corresponding Member of NAS of Ukraine,
Leading Research Fellow,
Department of Ukrainian Historiography,
Institute of History of Ukraine NAS of Ukraine (Kyiv, Ukraine)
alexias@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0002-5816-2876>

INSTITUTIONAL ANNIVERSARIES IN THE LIGHT OF THE HISTORY OF THE SHEVCHENKO SCIENTIFIC SOCIETY

The purpose is to highlight and analyze the anniversary traditions of the Shevchenko Scientific Society in the context of its institutional history. **The research methodology** is based on the comparative and typological strategies used to present anniversary practices and events, as well as socio-political and socio-cultural situations in which the certain anniversaries celebration of the Society took place. **The scientific novelty.** The article describes the formation of the secular tradition of anniversaries and its significance in the anniversary competitions in the late 19th — early 20th centuries in the imperial cultural space. It is shown how anniversary traditions, practices, and events were formed in various political, public, cultural, scientific, and other contexts, circumstances, and events of different historical epochs and periods. The celebration of the anniversaries of the National Academy of Sciences in 1898, 1923, 1948/1949, 1973, and 1998, as well as informal reflections on the 20-year period of the society's competition for the status of the Ukrainian Academy of Sciences, were considered. The replacement of the 25th anniversary of the Shevchenko Scientific Society celebration with a nationwide celebration of the 100th anniversary of the Ukrainian National Renaissance of 1898 is highlighted. The celebration of the 50th anniversary of the Society, which took place in the post-war crisis amid pressure from the Polish authorities, is characterized. The celebration of

the 75th anniversary in the context of the renewal of the Shevchenko Scientific Society in emigration is shown. The 100-year anniversary of the society in the diaspora, which became a symbol of the age-old resistance of the Ukrainian academic community to the Russian imperial and Soviet regimes, is highlighted. **Conclusions.** It is believed that institutional anniversaries played an important role in the history of Ukrainian science and culture in the late 19th—20th centuries. It is emphasized that the Society's anniversaries were celebrated within the broad social and cultural campaigns. It is shown that the anniversary mobilized Ukrainians and, at the same time, actualized their leading political demands and cultural and scientific tasks. It is emphasized that the anniversary events, practices, and publications dedicated to the anniversary of the Shevchenko Scientific Society have become important scientific and cultural channels for the transmission and distribution of the national academic tradition, especially in the emigration, diaspora, and post-Soviet environment. The 150th anniversary of the Society as the oldest academic center of resistance to the imperial and neo-imperial powers of Moscow is being celebrated at the most dramatic time in the modern history of Ukraine.

Keywords: *Shevchenko Scientific Society, institutional history, institutional anniversaries, anniversary traditions, academic community, Ukrainian science.*